

Нова ритуалістика

Марія ЛЕСІВ

**“СЛАВА ДАЖБОГУ!": УКРАЇНСЬКИЙ
РІДНОВІРІВСЬКИЙ РУХ
ЯК АЛЬТЕРНАТИВНА ВІЗІЯ НАЦІЇ¹****Mariya Lesiv. “Glory to Dazhbog”: The Ukrainian Native Faith Movement as an Alternative Vision of Nation**

24 серпня 2006 р. ми з моїм братом прогулювались центральними вулицями Києва, спостерігаючи, як проходять святкування п'ятнадцятої річниці з дня проголошення незалежності України. Випадково ми натрапили на ходу, що налічувала приблизно сотню осіб, які прямували в бік Хрещатика. Ми долучилися до гурту. Вони привертала увагу своїм зовнішнім виглядом. Деякі з цих людей були одягнуті в традиційні народні строї різних етнографічних регіонів України, інші — в більш сучасні носі з народними мотивами. Цікавими також видавались їхні різноманітні атрибути. Деякі з них складали частину

¹ Темою моєї дисертації, над якою я працюю в канадському університеті Альберти, є “Paganism between East and West: Construction of Alternative National Identity in Ukraine and the Ukrainian Diaspora.” Ця стаття базується на польових та архівних дослідженнях, проведених в українській північноамериканській діаспорі та в Україні. Стаття також включає деякі теоретичні ідеї, які я ширше розвиваю в дисертації, аналізуючи феномен української Рідної Віри в східноєвропейському та західному контексті. Деякі з цих ідей раніше були представлені на кількох конференціях: 7th Hawaii International Conference on Arts and Humanities (2009), American Association for the Advancement of Slavic Studies National Conventions (2006, 2007, 2008), American Academy of Religion (2008), Canadian Association of Slavists Annual Conference (2007) та American Folklore Society and Folklore Studies Association of Canada Joint Annual Meeting (2007). Я висловлюю глибоку вдячність своїм науковим співкерівникам, професорам українського фольклору й етнографії Андрієві Нагачевському та Наталії Кононенко, а також професору антропології університету Альберти Діжін ДіБернарді за їх стимулюючу підтримку й інтелектуальний вклад в теоретичне обґрунтування моєї теми. Я також щиро вдячна всім рідновірам, які охоче поділилися зі мною своїми роздумами і дозволили мені заглянути у світ їхніх колоритних обрядів.

костюмного ансамблю, а інші були у вигляді транспарантів, плакатів і стягів, які учасники ходи несли зі собою. Ці атрибути поєднували українську державну символіку — жовто-блакитні фани і тризуби — та стилізовані образи давньої слов'янської міфології. Наприклад, тризуб був композиційною домінантою паперових головних уборів у формі стилізованого сонця, символа Дажбога — Бога сонця, згідно давніх слов'янських вірувань². Стилізоване сонце також зображалося на жовто-блакитних стягах.

Учасники ходи виголошували різноманітні заклики націоналістичного характеру і прославляли Богів і Богинь давнього слов'янського пантеону. Зокрема, вони виголошували: “Геть Єгову — слава Дажбогу!”, “Слава Рідним Богам!” і “На рідній землі — рідна мова, рідна віра!”. Це були сучасні українські рідновіри, зокрема, представники Рідної Віри, і в цей день відбулося моє перше знайомство з ними³.

Як виявилось, рідновіри прямували до пам'ятника Тарасові Шевченку, якого вони вважають своїм духовним провідником (про це йтиметься детальніше нижче) і якого вони мали на меті вшанувати в цей важливий для України день. Проте, як тільки ми наблизились до пам'ятника, там виявилася інша група рідновірів, які також проголошували славу Рідним Богам і пророкові Шевченкові. На їхніх стягах виднілись написи “Рідна Православна Віра” або “Родове Вогнище Рідної Православної Віри”, що є повною назвою цієї спільноти. Представникам Рідної Віри довелось чекати, доки послідовники Родово-

² У цій праці я пишу з великої літери ті слова, які саме в такій формі найчастіше зустрічаються в рідновірівських публікаціях.

³ Хоч представники Рідної Віри, зокрема їх лідер Верховна Волхвіня Руси-України, голова Об'єднання Рідновірів України Зореслава (Галина Лозко) активно використовують термін “язичництво” в своїх численних публікаціях, все ж багато інших рідновірів, зокрема представників Родового Вогнища, уникають цього слова, зсилаючись на його принизливу для них конотацію, насадженою християнством. З тих самих причин більшість рідновірів цілковито не приймають термін “поганство”. У цій статті я схильна до терміна “рідновіри”, який видається прийнятним для більшості, якщо не для всіх послідовників цього руху. Проте в своїх англійських працях характеризую цей феномен як “contemporary Paganism” (сучасне Язичництво), оскільки останній термін є широко прийнятним в англійському науковому і популярному дискурсі і, власне, вживається як науковцями, так і послідовниками цих рухів по відношенню до сучасних вірувань і духовних практик, які базуються на дохристиянських політеїстичних релігійних традиціях. В сучасному англійському дискурсі цей термін не має негативної конотації.

го Вогнища завершать ритуал славлення Шевченка, щоб розпочати свій мітинг. Як стороннього спостерігача за цими діями мене цікавило те, чому ці люди роз'єднані, якщо вони проголошують дуже схожі ідеї (принаймні, як мені це тоді видавалось).

Соціально-політичні контексти

Пізніше я довідалась, що як в Україні, так і в українській діаспорі є дуже багато рідновірівських груп й осередків⁴. Вони різняться своїми релігійними доктринами й духовними практиками, і часто розбігаються в поглядах. Це є досить цікавим чинником, особливо беручи до уваги те, що витоки українського рідновірівського руху пов'язані з іменами лише двох лідерів.

Професор Володимир Шаян, опираючись на популярні в той час ідеї про арійське походження слов'ян, зробив перший крок до відродження давньої слов'янської релігії в Україні в 1934 році. Упродовж і після Другої світової війни Володимир Шаян популяризував ці ідеї серед деяких українців в європейських таборах для біженців, де він створив перший Орден Лицарів Бога Сонця (Ivakhiv 2005, 11).

Рідна Віра є політеїстичною релігією. В. Шаян розуміє Бога як єдину, але багатопроявну сутність. Власне, ця сутність втілюється в образи Богів і Богинь давнього слов'янського пантеону: Рода (творця Всесвіту), Сварога (Бога світла і небесного вогню, "батька Українського пантеону"), Дажбога (Бога сонця), Стрибога (Бога вітрів), Перуна (Бога грому і блискавки), Мокоші (Богині жіночого рукоділля) і багатьох інших⁵.

Хоча Володимиру Шаяну належить ідея і перша спроба відродження давнього слов'янського світогляду в Україні, особливого розквіту український рідновірівський рух набув у діаспорі завдяки учню В. Шаяна Леву Силенку, який, щоправда, відійшов від вчень свого наставника. Імігрувавши до Канади після Другої світової війни, Л. Силенко заснував Рідну Українську Національну Віру — РУНВіру. На відміну від Рідної Віри Володимира Шаяна, РУНВіра є монотеїстичною. Л. Силенко, очевидно, перебував під впливом еволюційної теорії розвитку релігійного світогляду

людства, яка базується на біологічній моделі Чарльза Дарвіна⁶. Послідовники цієї теорії розглядають релігійний розвиток як ступеневий шлях від політеїзму, як нижчої (примітивної) форми людської думки, до монотеїзму, як вищої (прогресивної) форми релігійного мислення. Власне, вважаючи монотеїзм такою вищою формою, Л. Силенко проголосив Дажбога єдиним Богом, а себе — Учителем і Пророком, на його думку, правдивої віри для українців "нової ери".

Осередки РУНВіри були створені в деяких містах Канади, Сполучених Штатів Америки, Австралії, Великобританії, Німеччини й Нової Зеландії впродовж другої половини ХХ-го століття [Мудрість Української Правди 1996, 6]. РУНВіра сягнула України відразу після розпаду Радянського Союзу. Власне, Статут Громади вірних РУНВіри був вперше зареєстрований в Києві 17 вересня 1991 року (Мудрість Української Правди 1996, 6).

На сьогодні в діаспорі рідновірівський рух представлений переважно РУНВірою і її гілками (з лише невеликим осередком послідовників Шаяна в Канаді). На відміну від цієї ситуації в Україні він значно розширився, збагатившись іншими течіями. В той час, як дві рідновірівські громади, про які йшлося попередньо, слідує (щоправда, різною мірою) і далі розвивають ідеї Володимира Шаяна, відомі також спільноти, які інкорпорує вчення обох лідерів та їхніх послідовників у свої релігійні вірування і духовні практики, як це роблять, наприклад, члени Собору Рідної Української Віри, заснованого у Вінниці в 1994 році (Ivakhiv 2005, 20-21).

Незважаючи на суттєві відмінності між різними рідновірівськими спільнотами, можна простежити також багато об'єднуючих чинників. Надалі увагу зосередимо на цих об'єднуючих аспектах.

Контексти, в яких рідновірівський рух активно розвинувся — післявоєнна українська діаспора і пост-радянська Україна — заслуговують особливої уваги. Вони об'єднані гострою соціально-політичною

⁴ Адріан Івахів окреслив історичний розвиток українських рідновірівських груп в Україні і діаспорі (Ivakhiv 2005).

⁵ Варто зазначити, що часто різні рідновіри по-різному інтерпретують слов'янських Богів і їх функції в минулому. Зазначений перелік базується на інтерпретаціях Галини Лозко, яка є прямою послідовницею Володимира Шаяна (Лозко 2005 (1995), 120-149).

⁶ Англійські етнографи Едвард Тайлор (Tylog 1873) і Джеймс Фрейзер (Frazer 1890) поширили еволюційні ідеї (з різних ракурсів, щоправда), власне, в контексті вивчення релігії. Вже впродовж декількох декад сучасні західні язичники намагаються спростувати еволюційні ідеї щодо релігійного розвитку людства через свідоме будівництво своєї сучасної духовності на базі давніх політеїстичних традицій. На тему сучасного Язичництва на Заході написано багато праць. Для прикладу, див. працю Тані Лугрман (Luhmann 1989), присвячену Язичництву в Англії і працю Сабіни Маґліокко (Magliocco 2004) про схожий феномен в Сполучених Штатах Америки.

стурбованістю, під час якої надзвичайно зростає потреба в формуванні унікальної національної ідентичності. На такі роздуми мене надихнула антропологічна праця Галіни Ліндквіст, присвячена активному відродженню й поширенню магії в урбаністичних центрах пост-радянської Росії, яка перебуває в схожій до України ситуації. Зокрема, Г. Ліндквіст вдало відзначає, що нестабільні соціально-політичні обставини спонукають людей шукати “альтернативні форми надії”:

“Коли соціальні канали посередництва заблоковані, люди звертаються до альтернативних...; коли суспільна надія зникає разом з довірою до передвиборчих обіцянок й утопічних ідеологічних проєктів, культура генерує альтернативні шляхи, через які люди утримують свій зв'язок з майбутнім, вона пропонує альтернативні форми надії...” (Lindquist 2005, 9).

Феномен Рідної Віри є тією альтернативною формою, яка в контексті соціально-політичної стурбованості подає надію на краще майбутнє нації, наголошуючи на її потенціалі, закоріненому в минулому. У випадку української діаспори Рідна Віра стає міцним духовним стержнем для деяких націоналістично-зорієнтованих представників інтелігенції — біженців з України під час і після Другої світової війни. Оскільки їхня географічна Батьківщина знаходилася в руках окупаційних сил, ці люди вбачали гостру потребу в формуванні й пропагуванні “українськості” поза кордонами України, особливо, в чужому багатокультурному контексті Північної Америки. У пост-радянському середовищі альтернативна духовна база для формування національної ідентичності стала необхідною деяким представникам української інтелігенції після того, як “інтернаціональний” міф “радянського народу” вщент розколовся, загостривши потребу в пошуку глибшого коріння. В обох контекстах рідновірівський рух став ідеологічно-культурною формою протистояння як будь-якому політичному поневоленню України, так і домінуванню християнства в цій державі. Власне, багато рідновірів вважають християнство як світову релігію, іноземною силою, метою якої є знищення самобутньої української культури в контексті глобалізації.

Сакралізація минулого у процесі формування сучасної ідентичності

Як ми уже зазначали, українські рідновіри відшукують своє глибоке коріння в давніх слов'янських

політеїстичних віруваннях і звичаях, які вони намагаються відроджувати, водночас пристосовуючи їх до своїх сьогоднішніх духовних потреб. Одним із джерел інформації для рідновірів є сучасна народна культура і фольклор, деякі форми яких вказують на їхнє дохристиянське походження (про що детальніше йтиметься далі). Іншим джерелом є ранні історичні літописи, з яких рідновіри черпають інформацію для відродження давніх духовних практик⁷. Така діяльність не завжди має тісний зв'язок з історичною реальністю, оскільки там є доступною дуже обмежена кількість першоджерельної інформації про давні слов'янські вірування. До того ж, згадки про вірування в першоджерелах не подають детальних описів релігійних звичаїв і обрядів, пов'язаних з цим світоглядом⁸. Тому відродження дохристиянської релігії в діаспорі й Україні (як і будь-які інші форми відродження в будь-якій частині світу) найчастіше впливає в нові цікаві культурні форми на базі сучасного переосмислення давнього минулого.

Оскільки це минуле є до великої міри незнаним, воно набуває образу “іншого” й відкриває широкі горизонти для творчої уяви й індивідуальної інтерпретації. Це, в свою чергу, призводить до численних варіацій певних культурних форм і, відповідно, до великої кількості лідерів і груп, прихильники яких, як виявляють мої польові й архівні дослідження, надають перевагу одним ідеям над іншими.

⁷ До таких джерел належить “Початковий Літопис” (заний також як “Повість минулих літ”) і “Слово про Ігорів похід”. Останнє джерело спричиняє гарячий диспут в науковому дискурсі як східної Європи, так і Заходу. На базі текстуального, контекстуального, історичного та культурологічного аналізів деякі вчені наполягають на автентичності “Слова” в той час, як інші висловлюють протилежну думку. Рідновіри вважають цей твір правдивим історичним джерелом. Те саме стосується “Велесової Книги”, яка трактується рідновірами як священний текст, але яку багато науковців вважають літературною підделкою. Детальніше про це див. (Ivakhiv 2005, 12-14).

⁸ Виключенням є “Велесова Книга”, звідки сучасні рідновіри черпають більш чіткіші уявлення про давні священні ритуали й молитви. Див., наприклад, “Велесову Книгу” в перекладі і з коментарями Галіни Лозко [2007]. Щоправда, коли порівняти різні переклади “Велесової Книги”, можна знайти чимало розбіжностей.

Це пов'язано з мовою джерела, нечіткістю зображень на деяких дощечках, які не дійшли до нас, але на яких, вважається, було зафіксовано першопочатковий текст книги, і особистими гіпотезами перекладачів. Розбіжності в перекладах і розуміннях “Велесової Книги” часто також призводять до розбіжностей в сучасних віруваннях і обрядах серед різних груп рідновірів.

Проте, незважаючи на розбіжності, об'єднуючим чинником для більшості, якщо не всіх рідновірів є певна ідеалізація минулого. Ці люди трактують дохристиянські часи на території сучасної України як "золотий вік" нації. Це поняття активно функціонує в західному науковому дискурсі, особливо в контексті вивчення націоналістичних рухів в різних частинах світу. Відштовхуючись від праць своїх попередників, Антоні Сміт (Anthony Smith), зокрема, визначає "золотий вік" як "колективну ідеалізовану пам'ять" про певну еру в історії нації, яка znana своїми досягненнями і набула високого статусу (Smith 1996, 583). Цей статус може бути пов'язаний з найрізноманітнішими аспектами: достоїнством, героїзмом, красою, освітою, святістю, владою і достатком тощо (Smith 1996, 583). Аналогічно, українські рідновіри вважають світогляд, вірування і звичаї давніх племен, які заселяли територію сучасної України, найвищими здобутками української культури, що повинні стати фундаментальною духовною базою для формування сучасної нації.

У своїй дискусії про роль "золотого віку" в контексті націоналістичних рухів Антоні Сміт також висловлює гіпотезу, що чим детальніше задокументованим і збагненним є цей історичний період, тим потужніший вплив він може мати на подальші покоління (Smith 1996, 583). Проте рідновірівські уявлення про "золотий вік" спростовують це теоретичне припущення. Для послідовників цього руху саме найменш знаний "доісторичний" період на території сучасної України є джерелом гордості і натхнення. Більше того, чим віддаленішим у часі є цей період від сьогодення, тим більшу духовно-культурну вагу в ньому часто вбачають рідновіри. Власне, древність легітимізує і підсилює для них сенс вагомості історично-культурної позиції, яку українці посідають як спадкоємці і нащадки своїх давніх предків. Це чітко ілюструють, наприклад, поезії Лева Силенка:

*Мислі люблені мною черпаю
Я з джерел духа предків. Моя
Краща Йсусових чуд, краща раю
Життєтворча Дажбожа земля*
(Силенко 1969, 5).

Або:

*Україно, це ти колихала
Оріянських народів стару
Славнорідну колиску, навчала
Всі народи планети добру*
(Силенко 1969, 5).

*Ми древніші, як Ной, Авраам, Сара
І казковий біблійний Самсон.
Чиста ми оріянська отара,
Що народам дала пантеон...*
(Силенко 1969, 12).

*З нами Див ішов — сяйво Сварога,
Ніжність Лелі і Орвова кміть,
І натхнення священне Дажбога,
І Морена, (кістяк лихоліть)*
(Силенко 1969, 13).

Як бачимо, давнє минуле в інтерпретації рідновірів набуває священних характеристик. І люди, як ті, які жили в цьому минулому, так і ті, які вважають себе його нащадками і спадкоємцями, набувають сакрального статусу "вбраного народу". За визначенням згаданого раніше Антоні Сміта, "вбраний народ" є етнічною спільнотою, яка вбачає, що їй довірена сакральна місія стати на сторожі правдивої віри (Smith 1996, 586). Силенко обрамляє цю місію наступними поетичними рядками:

*Людство томиться в тьмі: конче треба
Мозок кормом новим годувать.
Україна покликана Небом
Еру Рідної Віри зачать!*
(Силенко 1969, 5).

Сакральна місія відродження давніх вірувань і звичаїв найчастіше ототожнюється з місією формування української нації і боротьби з іноземними (в тому числі християнськими) впливами. Наприклад, лідерка Рідної Віри, Верховна Волхвиня України Зореслава разом зі своїми послідовниками активно надають рідновірівського звучання багатьом аспектам сучасної народної культури і фольклору, форми яких вказують на їх дохристиянське походження, але які були адаптовані християнською церквою. Це, в свою чергу, набуває нових колоритних ознак і часто переростає в нові традиції. Наприклад, рідновірівське "вінчання за звичаєм предків" включає ритуал зав'язування рук молодих вишиваним рушником, після якого Волхвиня, тримаючи кінці рушника, робить обхід з молодими довкола священного дерева Липи (Лозко 2001, 25). Багатьом українцям схожий обряд знайомий зі східно-християнського вінчального ритуалу, де обходження довкола престолу здійснюється під керівництвом священика.

В рідновірівському контексті сакралізуються не лише люди, світогляд і звичаї, пов'язані з минулим. Територія і простір, які асоціюються з дохристиян-

ськими часами також набувають священних ознак. Лев Силенко пише:

*Наша Рідна Земля була раєм,
Де зродилась Орійська Сім'я.
Нині правди цієї не знаєм —
Ми свого відцуралися “Я”*

(Силенко 1969, 11).

Іншим прикладом сакралізації географічної території є звернення рідновірів України до Президента Ющенка, яке зачитала Волхвиня Зореслава під час мітингу рідновірів біля пам'ятника Шевченку на День Незалежності України в 2006 році. Однією з їхніх вимог в цьому зверненні було:

“...Надати фінансову підтримку для будівництва Храму Рідних Богів в одному з історично належному язичникам святих місць міста Києва, як, наприклад, Замкова гора, Дитинець, Старокиївська гора, витоки річки Либіді, або на будь-якій іншій ділянці землі в межах міста Києва, як споконвічної столиці Русі”.

Як засвідчує цитата, ті географічні точки, про які згадується в найдавніших історичних джерелах, є для рідновірів священними. Іншими словами, вони стають “сакральними територіями”, які, за визначенням Антоні Сміта, є місцевостями, що в певний момент історії тієї чи іншої етнічної спільноти стали місцем особливих історичних подій (Smith 1996, 589). Поняття “сакральних територій” перегукується з теоретичною моделлю “священних земель”, запропонованою Адріаном Гастінгсом (Adrian Hastings). Такі землі асоціюються з контактом з чимось священним, який мав місце в певний момент історії тієї чи іншої спільноти, або вірою в те, що такий контакт відбувся (Hastings 2003). Для рідновірів ті місця, де, згідно з історичними записами, були споруджені язичницькі капища, або де рідновіри припускають, що могли бути такі капища, власне, і засвідчують про священний контакт їхніх предків з тим місцем.

Один із молодих послідовників Родового Вогнища Рідної Православної Віри у Львові по дорозі до місця священних відправ їхньої громади у парку Знесіння звернув мою увагу на огорожену довкола ділянку землі. Він сказав, що це місце в давні часи називалося “Світовидове поле”, і тут було капище предків сучасних українців. І хоча історичних записів, які б це підтверджували, за його словами, немає, ця інформація дійшла до рідновірів у формі усного переказу. Цей рідновір повідомив

мені, що недавнє рішення уряду спорудити тунель саме під цим місцем викликало різкий спротив з боку рідновірів. Це урядове рішення є частиною плану підготовки до проведення в Україні фінальних матчів Європейського чемпіонату з футболу в 2012 році. Рідновіри не мають політичної сили протистояти цим діям. Проте вони вважають такі операції над священною землею неприпустимими і будуть намагатися протистояти цьому на духовному рівні, через молитву до Рідних Богів.

Незважаючи на особливу сакральність окремих ділянок землі, для багатьох рідновірів уся територія України є священною, і ця святість, власне, визначається багатовіковою історією цієї землі, на якій сформувались унікальний світогляд і культура. Тому у згаданому зверненні до президента України представники Рідної Віри також обурено висловлюють протест з приводу продажу землі, що для них є зазіханням на святість. З цього приводу під час згадуваного нами мітингу Галина Лозко зазначила:

“Рідновіри України неодноразово зверталися до вищих посадовців держави з приводу неприпустимості продажу землі в Україні, можливих далекосяжних негативних наслідків такого непродуманого рішення. Землю, яку стільки тисячоліть не зуміли забрати в народі зброєю, зараз прагнуть відібрати за допомогою папірців — грошей. Ми впевнені, що захищати свою рідну землю український народ буде до останнього подиху, про що свідчить наша історія і про що неодноразово наголошується у Велесовій Книзі. Не допустимо того, щоб земля стала товаром”.

Обряд і символ як засоби творення сенсу приналежності до унікальної національної спільноти

Найчастіше однієї лише ідеологічної моделі недостатньо для формування національної ідентичності і сенсу приналежності до унікальної національної спільноти. Це також потребує творення “реального” досвіду. Українські рідновіри активно формують цей досвід за допомогою численних обрядів і символів. Теоретичні роздуми антрополога Девіа Кертзера (David Kertzer) про роль обрядів і символів в конструюванні й підсиленні сенсу спільноти допоможе нам глибше зрозуміти цей аспект рідновірівського феномену. Кертзер наголошує на символічній природі обрядів і на важливості інкорпорованих в них символів. Він та-

кож підкреслює, що, власне, в контексті обрядів як створюється, так і підсилюються значення символів. Одягаючи певну ношу, співаючи певні пісні і/або використовуючи певні атрибути, люди розвивають прив'язаність до них, одночасно символічно заявляючи про свою відданість певній спільноті (Kertzer 1991, 87).

У контексті описаної ходи як щорічного ритуалу, здійснюваного рідновірами в День Незалежності України, з допомогою державної політичної атрибутики ці люди символічно підкреслюють свою приналежність до сучасної української нації. В той самий час, поєднання державних атрибутів із новоствореною на базі давньої слов'янської міфології символікою вказує на їх альтернативну візію цієї нації. Остання базується, як уже зазначалося, на релігійній реформі. Обрядові дії рідновірів є тими драматичними формами, через які значення цих символів створюється і підсилюється, а політично-культурні ідеї глибше вкорінюються в спільноті через спільно набутий в цей спосіб досвід.

З допомогою певних атрибутів як складових частин обрядів, українські рідновіри символічно створюють і підсилюють духовний зв'язок не лише між членами спільноти, але й зі своїми давніми предками. Це, в свою чергу, допомагає їм легітимізувати свої сьгоднішні вірування та обряди. Наприклад, послідовники Родового Вогнища Рідної Православної Віри (та інших груп) в Києві віддають шану своїм Богам і Богиням так, як, згідно з їхніми уявленнями, це робили їхні давні предки. Для цього вони на своєму капищі розпалюють вогонь, що символізує присутність Богів, яких вони вшановують. Члени цієї групи часто закінчують свої обряди піснями бандуриста Живосила Лютого. Як слова його пісень, так і ритуалізований спів (який переважно супроводжується проходженням довкола вогню, тримаючись за руки) багатозначно підсилюють сенс зв'язку з минулим. Це, наприклад, засвідчують декілька уривків однієї з пісень, що має назву "Давні Боги":

*А ми свого не віддали,
Старих Богів Своїх не знищили,
Ми їм хатину відвели,
Як прадідам у домі віщім...*

*Божниця у світлиці в нас,
І ми вклоняємося щиро,
Тому, хто захищає нас,
Хто нам дає надію й віру...*

*І хитрий наш менталітет
Молився вголос і підмолювавсь
Ярилу за розквітлий степ
І Велесу за житній колос...*

*Ну де є ще такий народ,
Пов'язаний з живим і вічним,
Що як безсмертний й мудрий волхв
З'єднав себе з земним й космічним?...*

*Ні, ми свого не віддали,
Лише коріння прикопали,
В усі часи воно давало
Нам силу супроти бід...*

Для рідновірів ці слова виражають почуття гордості за здобутки їхніх давніх предків. Власне, вживання займенників "ми" і "наш" в цій пісні засвідчує, що рідновіри уявляють цих предків частиною органічного цілого — українського народу. Широко знама концепція "уявній спільноті", запропонована дослідником націоналізму Бенедиктом Андерсоном (Benedict Anderson), допомагає глибше зрозуміти цей феномен. Андерсон вдало зазначає, що національна спільнота "є уявною, оскільки члени навіть найменшої нації ніколи не знатимуть більшість їхніх співвітчизників, не зустрінуть їх, і навіть не почують про них, але все ж в свідомості кожного живе образ їхньої спільноти" (Anderson 1991 (1983), 6). У випадку українських рідновірів ця уява поширюється не лише на їхніх співвітчизників — членів сучасної української нації — і не лише на тих, які знаходяться в межах історичної пам'яті народу, але й на тих, які жили на території сучасної України в "доісторичні" часи і про яких збереглося дуже мало відомостей.

Тарас Шевченко як герой і месія рідновірів

Коли мені доводиться спілкуватися з українцями як у північноамериканській діаспорі, так і в Україні про рідновірівський рух, чи не найбільше запитань викликає факт трактування рідновірами Тараса Шевченка своїм пророком. Ті, хто добре знайомі з творчістю Шевченка, висловлюють глибоке здивування з цього приводу, оскільки ніколи не зауважували, щоб поезії Шевченка мали про-язичницький характер. Проте, рідновіри так не вважають.

На одному з транспарантів, які представники Рідної Віри несли зі собою під час описаної ходи, було видруковано наступні рядки з відомої Шевченкової поеми "Сон" ("Гори мої високі"):

Наробив Ти, Христе, лиха.
 А переиначив
 Людей божих? Котилися
 І наші козачі
 Дурні голови за правду,
 За віру Христову,
 Упивались і чужої,
 І своєї крові...
 А получчали? Ба, де то!
 Ще гіршими стали!

Девід Кертзер відзначає, що будь-яка культура має в своїй наявності резервуар могутніх символів, які кожна нова політична сила часто адаптує і легітимізує через певні обряди (Kertzer 1991, 89). Власне, в українській культурі одним з таких символів є Тарас Шевченко. В різні епохи він часто стає символом ідеологічно протилежних політичних сил. В контексті вивчення цього феномену критики навіть ввели в науковий обіг термін “боротьба за Шевченка” (Забужко 2007 [1997, 2001], 6).

Як відомо, тематичною домінантою багатьох Шевченкових поезій є гуманістична ідея захисту знедоленого українського селянства в умовах кріпацтва в контексті царської Росії XIX століття. Радянські ідеологи в своїх інтерпретаціях Шевченка відштовхувались від марксистської теорії класового поневолення, проводячи паралелі між прославленим робочим класом і українськими селянами, описаними Шевченком. В радянській Україні Шевченко став символом класової боротьби і героєм, який веде цю боротьбу поетичним словом. Багато українських націоналістів теж вважають Шевченка провідником нації. На відміну від радянських ідеологів, ці люди наголошують на антиколоніальних поглядах в Шевченкових творах, проводячи паралелі між царською і радянською Росією як символом поневолення України впродовж її історії. Більше того, якщо радянські ідеологи активно намагалися дехристиянізувати Шевченка, то в контексті національної парадигми, навпаки, часто простежуються наміри сакралізувати (християнізувати) його творчість. Серед незлічених прикладів — лозунги “Кобзар” — Біблія нашого народу, і художні твори, як, наприклад, “Молитва” Дмитра Павличка, яка розпочинається рядком “Отче наш, Тарасе всемогутній...” (Забужко 2007 [1997, 2001], 6)⁹.

⁹ Окреслені тут парадигми інтерпретації Шевченкових творів є дещо узагальненими. Оксана Забужко подає детальний філософський аналіз ідеологічного прочитання творів Шевчен-

Рідновіри, в свою чергу, як ілюструє наведений уривок з поеми “Сон”, наголошують на антихристиянських елементах в Шевченкових працях, виокремлюючи останні зі загального контексту тієї чи іншої поезії. Якщо при прочитанні цілої поеми “Сон” у читача може скластися враження, що Шевченко критикує не стільки християнство як релігію, скільки людей, зокрема політично-економічну і релігійну верхівку суспільства (яких він дещо саркастично іменує “пани християни”), як поганих християн. Проте, однозначно, в цьому виокремленому уривку прочитуються антихристиянські сентименти. Цікаво, як радикально праві (рідновірівські) ідеї де-християнізації Шевченка тут збіглися з ідеологічно ворожими для рідновірів радянськими тенденціями¹⁰.

Наведені приклади засвідчують, що відчитувати Шевченка можна дуже по-різному. Рідновіри пропонують своє прочитання. Наголошуючи на його критичному ставленні як до християнства, так і до політичного поневолення України, вони вважають Шевченка своїм героєм і месією. Останні поняття є важливими в контексті націоналістичних рухів. За визначенням Антоні Сміта, статус “героїв і “месій” часто набувають історичні або легендарні фігури, які в той чи інший спосіб проголошують надію на майбутнє нації і які втілюють певні чесноти й якості, що вказують на їх самопосвяту цій нації (Smith 2003, 41).

На День незалежності України 2006 року Лідер Родового Вогнища Рідної Православної Віри Верховний Волхв Руси-України Володимир Куровський урочисто виголосив наступне:

“Проведемо святу дію єднання з предками нашими! Ми маємо могутнього духовного провідника роду нашого Тараса Шевченка, який своїм духом, своєю святістю мудрості рід наш навчає! І відаємо ми, що мудрість від Велеса походить! І таким чином сила могутня Велесова в Тарасових словах до нас промовляється! Тож хай нині дух Велеса поєднається із духом Тараса!”

Рідновіри вважають, що однією із функцій Велеса в давній слов'янській міфології було покрови-

ка в історичному ракурсі (Забужко 2007 (1997, 2001)). Цих проблем також торкається Григорій Грабович (див. Grabowicz (1982) і Грабович (2000)).

¹⁰ Адріан Івахів підкреслює радикальну правість політичних поглядів українських рідновірів, коли порівнює їх зі схожим феноменом на Заході, який на даному етапі свого історичного розвитку тяжіє до лівих ідей (детальніше див. Ivakhiv 2005).

тельство над музикою і поезією¹¹. Тому Володимир Куровський проводить паралель між міфологічною постаттю Велеса і творчою постаттю Тараса Шевченка. Цей поетичний ритуал віддання шани про року допомагає членам групи підкреслити й глибше усвідомити особливу символічну значимість Шевченка як для їхньої спільноти зокрема, так і для української нації загалом.

Замість висновків

У цій статті ми зробили спробу контекстуалізувати і концептуалізувати феномен українського рідновірства як в Україні, так і в українській діаспорі як такий, що пропонує альтернативний шлях будівництва національної ідентичності в контекстах

¹¹ Гіпотеза про те, що Велес був не лише богом худоби, багатства і торгівлі, як про нього згадується в ранніх літописах, але й “богом поезії й музики, взагалі богом культури і мистецтва” належить Митрополитові Іларіону [1965]. Ця гіпотеза базується на “Слові о полку Ігоревім”, де поет і співець Боян названий Велесовим внуком (Іларіон 1965, 105). Серед рідновірів про цю функцію Велеса згадує також Галина Лозко (Лозко 2005 (1995), 136). Володимир Куровський також наголосив на зазначених характеристиках Велеса в своєму інтерв'ю зі мною. Для мене не є принципово важливим, чи справді був Велес покровителем музики і поезії. Набагато важливішим мені видається те, як вірування минулого, навіть якщо вони відомі нам лише у формі наукової гіпотези, знаходять своє продовження в сучасних колоритних культурних формах, таких, як згадане ритуалізоване вшанування Шевченка.

гострої соціально-політичної стурбованості. Також проілюстрували, як українські рідновіри конструюють цю ідентичність через творче переосмислення давнього минулого, а також через творення “реального” досвіду з допомогою певних обрядів і символів.

Як в Україні, так і в українській діаспорі багато людей вважають рідновірів “диваками”, оскільки їхні погляди і духовні практики не вписуються в рамки домінуючого релігійно-культурного і політичного дискурсу. Багато науковців гостро критикують рідновірів за так звану “штучну міфологізацію”. На мою думку, цей рух є цікавим феноменом сучасності і він вартує бути вивченим як самобутне культурно-політичне явище, а не через призму домінуючої релігійно-політичної ідеології. Рідновіри пропонують альтернативну візію нації, яка базується на релігійній реформі, власне, на сучасному переосмисленні малознаних дохристиянських традицій. Вони надають минулому сучасного звучання і це, в свою чергу, виливається в нові цікаві культурні форми. Кожен, звісно, має право слідувати або заперечувати рідновірівські ідеї. Проте, зважаючи на те, як цей рух сьогодні інтенсивно розвивається (особливо в Україні) як альтернативний шлях національного і духовного зростання, привертаючи увагу молодого покоління, я вважаю, що голоси цих людей вартують бути почутими.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Грабович Г. Шевченко, якого не знаємо: З проблематики символічної автобіографії та сучасної рецепції поета.— Київ: Критика, 2000.
- Лозко Г. Велесова Книга: Волховник.— Вінниця: Континент-Прим, 2007.
- Лозко Г. Українське народознавство.— Харків: Див, 2005 [1995].
- Лозко Г. Вінчання за звичасм предків // “Сварог”.— 2001.— №11-12.
- Забужко О. Шевченків міф України: Спроба філософського аналізу.— Київ: Факт, 2007 [1997, 2001].
- Митрополит Іларіон. Дохристиянські вірування українського народу.— Вінніпег: Волинь, 1965.
- Мудрість Української Правди: Наука (Катехизм) РУНВіри. — Київ: Обереги, 1996.
- Повість временних лет. Cambridge, Mass.: Distributed by Harvard University Press for the Harvard Ukrainian Research Institute, 2003.
- Силенко Л. (Орлигора). Мага Врата.— Вінніпег: Оріяна, 1969.
- Слово про похід Ігорів (переклад Максима Рильського).— Київ: Дніпро, 1974.
- Anderson, Benedict. 1991. *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso.
- Frazer, James. 1890. *The Golden Bough: A Study in Magic and Religion*. 3rd ed. Rev.&Enl. 13 vols.

- Grabowicz, George G. 1982. *The Poet as Mythmaker*. Cambridge: Harvard Ukrainian Research Institute.
- Hastings, Adrian. 2003. “Holy Lands and Their Political Consequences.” *Nations and Nationalism* 9 (1): 29-54.
- Ivakhiv, Adrian. In search of Deeper Identities: Neo-paganism and Native Faith in Contemporary Ukraine. *Nova Religio* 2005, 8 (3): 7-38.
- Kertzer, David. 1991. *Religious Regimes and State-Formation: Perspectives from European Ethnology*. Albany: State University of New York Press.
- Lindquist, Galina. 2005. *Conjuring Hope: Healing and Magic in Contemporary Russia*. Oxford: Berghahn Books.
- Luhrmann, Tanya. 1989. *Persuasions of the Witch's Craft: Ritual Magic in Contemporary England*. Cambridge: Harvard University Press.
- Magliocco, Sabina. 2004. *Witching Culture: Folklore and Neo-Paganism in America*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Smith, Anthony D. “The Resurgence of Nationalism? Myth and Memory in the Renewal of Nations”. In *British Journal of Sociology* 1996, 47(4): 575-598.
- Smith, Anthony D. 2003. *Chosen Peoples: Sacred Sources of National Identity*. Oxford: Oxford University Press.
- Tylor, Edward. 1873. *Primitive Culture: Researches into the Development of Mythology, Philosophy, Religion, Language, Art and Custom*. Vol. 1, 2nd ed. London: John Murray.